

Ochrona przyrody na Krymie

Wstęp

Bogata i różnorodna przyroda Półwyspu Krymskiego od dawna jest przedmiotem zainteresowania uczonych, a piękno jego krajobrazu przyciąga wciąż liczne rzesze turystów. Na obszarze 12-krotnie mniejszym od Polski skupiło się wiele różnych typów i form krajobrazu. Wzdłuż południowego wybrzeża ciągną się Góry Krymskie o stromych, skalistych zboczach i płaskich, bezleśnych powierzchniach szczytowych, zwanych tu „jajłami”, pocięte wąwozami, kryjące w swym wnętrzu wiele jaskiń, szumiące licznymi wodospadami. Od północy do łańcucha gór przylega pogórze z dwiema wyraźnymi kuestami, dalej ciągną się równiny, w przeszłości pokryte stepem, dziś zaorane i uprawiane. Skaliste bądź piaszczyste plaże, słone jeziora i wygasłe wulkany nie wyczerpują jeszcze w pełni bogactwa form krajobrazu tej ziemi.

W niniejszym artykule chciałbym zwrócić uwagę na niektóre zagadnienia ochrony przyrody na Krymie oraz scharakteryzować ważniejsze rezerwy przyrody. Niektóre z nich zwiedzałem osobiście, inne opisuję na podstawie dostępnych mi źródeł.

1. Główne problemy i motywy ochrony przyrody

Piękno krajobrazu w połączeniu z ciepłym, łagodnym klimatem stało się swoistym zasobem przyrody o ogromnej, choć trudno wymiernej wartości, określonej właściwościami zdrowotnymi przyrody krymskiej. Eksploatowaniem tych zasobów zajmuje się 150 sanatoriów posiadających 50 000 miejsc; ponadto przez Krym przewijają się rocznie około 2 miliony turystów z wszystkich stron Związku Radzieckiego i innych krajów. Zachowanie naturalnego oblicza przyrody dla celów lecz-

niczo-zdrowotnych jest jednym z naczelnych motywów ochrony przyrody na Krymie. Nie mniejsze znaczenie w organizowaniu ochrony przyrody krymskiej mają motywy natury gospodarczej i naukowej. Wynikające z tych motywów potrzeby ochronne ujawniły się w postaci parku narodowego i 44 rezerwatów przyrody.

Do najważniejszych zadań ochrony przyrody na Krymie należą: ochrona fragmentów pierwotnej przyrody, ochrona lasów i zwiększenie ich powierzchni dla poprawy bilansu wodnego oraz ochrona plaż. Lasy jeszcze w początkach XIX wieku pokrywały góry od Sewastopola po Teodozję, w odleglejszej zaś przeszłości schodziły też na równiny, porośnięte dzisiaj roślinnością stepową (A ł f i e r o w 1962). Obecnie lasy porastają tylko zachodnią część gór i zajmują zaledwie 10,3% powierzchni całego półwyspu (R u d n i e w 1960). Ich znaczenie dla Krymu jest ogromne nie tylko jako czynnika klimatycznego i glebochronnego, lecz przede wszystkim jako czynnika hydrologicznego. Stepowa część Krymu otrzymuje rocznie zaledwie 200—300 mm opadów i w okresach letnich panuje tu dotkliwa susza. W górach natomiast opady sięgają 1000 mm; tu biorą początek wszystkie rzeki Krymu, które rozprawdają opady po całym półwyspie i częściowo wyrównują deficyt wodny części niżowej. Mało przydatne dla rolnictwa Góry Krymskie są zatem rezerwuarem wilgoci, porastające je zaś lasy regulują spływ i stabilizują poziom wody w źródłach i rzekach. Znaczeniu lasów nie towarzyszy bynajmniej powszechne ich poszanowanie. Część lasów użytkowanych przez kołchozy jest wprost dewastowana (Rudniew 1960). Dla poprawy stanu rzeczy prowadzone są prace zalesieniowe, dokonuje się prób wprowadzenia jodły na jajły, skąd zostały w przeszłości wyparte przez nadmierny wypas trzód.

Lasy krymskie posiadają też nieoszacowaną wartość naukową. Są to prawie w całości drzewostany pochodzenia naturalnego, które tworzą jak gdyby wyspę, izolowaną od maszów leśnych Kaukazu i Europy środkowej setkami kilometrów przestrzeni stepów. W ich florze przechowało się wiele gatunków świadczących o związkach górskiego Krymu z Kaukazem, Małą Azją i Półwyspem Bałkańskim, np. przetacznik goryczkowaty *Veronica gentianoides*, trzmielina szerokolistna *Evonymus latifolia*, kielisznik leśny *Calystegia silvestris*, świerząbek plamisty *Chaerophyllum maculatum*, storczyk rzymski *Orchis romana* i inne (R u b c o w i P r i w a ł o w a 1964). W lasach przetrwały relikty ciepłego klimatu trzeciorzędowego, a także relikty z okresu ochłodzenia plejstocen-

skiego. Gospodarcze i naukowe motywy przemawiają bardzo silnie nie tylko za ochroną poszczególnych obiektów, lecz za zachowaniem całej przestrzeni leśnej Krymu.

Innym zagadnieniem jest ochrona plaż południowego brzegu Krymu zbudowanych nie z piasku, lecz z otoczków i żwiru. Materiał ten jako doskonałe kruszywo budowlane jest na niektórych odcinkach eksploatowany, co powoduje stopniowe zmniejszanie się szerokości plaży. Z porównania starych planów topograficznych wynika, że szerokość plaży w Jałcie, głównym uzdrowisku Krymu, ustawicznie maleje: w 1866 roku wynosiła 28 m, w 1934 — 18 m, a w 1959 — 15 m. Sprawcą tego procesu jest port morski, który np. w latach 1953—1960 wybrał z plaży ponad 0,5 miliona m³ otoczków i żwiru (K o r z e n i e w s k i j i i n n i 1961). Plaże czarnomorskie służą nie tylko sprawom wypoczynku i leczenia, lecz hamują impet fal i chronią brzegi przed podmywaniem i osuwiskami grożącymi nierzadko osiedlom i szlakom komunikacyjnym. Z tych powodów działacze ochrony przyrody domagają się wydania zakazu eksploatacji kruszywa na plażach.

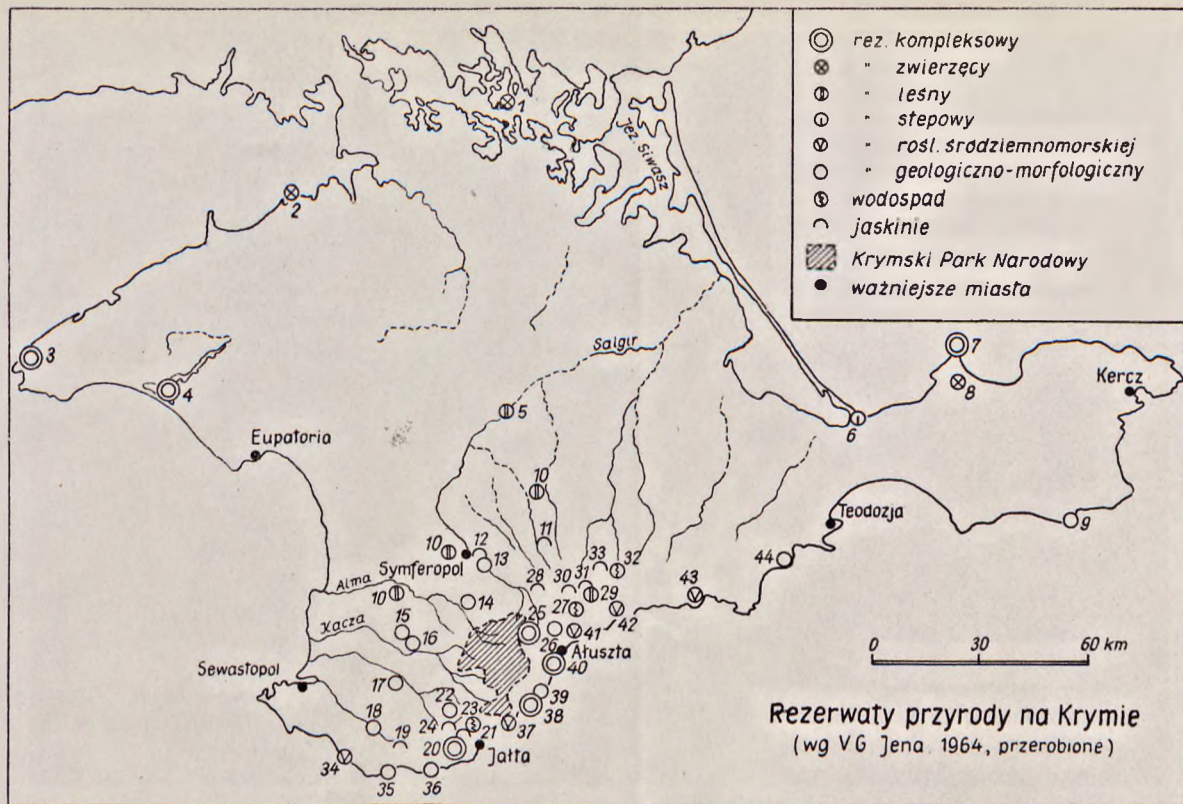
2. Krymski Park Narodowy

Krymski Park Narodowy (Krymskij Zapowiednik) im. Waleriana Kujbyszewa obejmuje najpiękniejsze obszary leśne najwyższej części Gór Krymskich. Powierzchnia jego wynosi 31 753 ha. Jest to obszar o zróżnicowanej budowie geologicznej i hipsometrii (300—1500 m n.p.m.), o charakterystycznych dla Gór Krymskich: rzeźbie, klimacie i roślinności. W skład Parku wchodzi porośnięte lasami dębowymi i bukowymi północne stoki i wierzchowina Baguban-jajły z najwyższym szczytem Krymu (Roman-Kosz, 1545 m n.p.m.), część południowego stoku Gór Krymskich opadającego ku Jałcie oraz część masywu Czatyrdah.

Początek Krymskiemu Parkowi Narodowemu dał zwierzyniec myśliwski, jaki zaczęto tu organizować w 1913 roku do użytku carów. Do wydzielonych obrębów starego lasu sprowadzono zwierzynę łowną, między innymi przywieziono żubry z Puszczy Białowieskiej. W 1917 roku powzięto myśl przekształcenia zwierzynca w rezerwat, nie zrealizowano jej jednak, a wszystkie żubry, większość muflonów, jeleni i samy zginęła w latach wojen interwencyjnych. Po zakończeniu wojny za utworzeniem na Krymie Parku Narodowego wypowia-

dali się liczni uczeni, m. in. N. I. Kuzniecowa, E. W. Wulf, G. F. Morozow, I. I. Puzanow. Park został utworzony dekretem Rady Komisarzy Ludowych Federacji Rosyjskiej z 30 lipca 1923 roku. W dwa lata później Park obejmował teren 230 km², z czego 69 km² przypadało na rezerwat ścisły, 34 km² na obszar naukowo-doświadczalny i 127 km² na rejon ochronny o statusie rezerwatu częściowego. Jednocześnie rozpoczęto wielostronne badania naukowe według programu opracowanego przez W. N. Sukaczewa. Park istnieje nieprzerwanie do dzisiaj i może się poszczycić dziesiątkami prac naukowych, które w nim powstały. Obok funkcji rezerwatowej pełni on rolę placówki naukowo-doświadczalnej, nastawionej przede wszystkim na introdukcję i hodowlę dużych ssaków łownych.

Lasy Parku Narodowego zachowały prawie dziewiczy charakter. Najważniejszym zbiorowiskiem jest tu buczyna porastająca stoki północne od wysokości 500 m do 1380 m, to jest do krawędzi jałły. Gatunkiem budującym drzewostan jest buk krymski *Fagus taurica*, bardzo bliski bukowi zwyczajnemu *F. silvatica*. Jest to drzewo wysokości do 30 m, odznaczające się prostym pniem, rosnące w dużym zwarciu, skutkiem czego las jest cienisty, pozbawiony podszytu. Charakterystycznym gatunkiem w runie jest żywiec pięciolistkowy *Dentaria quinquefolia*. W piętrze niższym (poniżej 500 m) po północnej stronie gór rosną lasy złożone z dębu bezszypułkowego *Quercus sessilis* i szypułkowego *Q. robur*. W wilgotnych dolinach gatunki te tworzą zwarte drzewostany z domieszką innych drzew liściastych. Na suchych zboczach występują rzadkie, niskopienne lasy czysto dębowe lub z domieszką graba wschodniego *Carpinus orientalis* i licznymi gatunkami stepowymi w runie. Silnie nagrzanym miejscem zajmują polany stepowe z ostnicą powabną *Stipa pulcherrima*, kostrzewą bruzdkowatą *Festuca sulcata*, dyptamem jesionolistnym *Dictamnus albus*, oraz pięknymi, barwnymi piwoniami *Paeonia triternata*, *P. tenuifolia* i asfodelinami *Asphodeline lutea*, *A. taurica*. Wśród roślinności stepowej na stokach Góry Czarnej na wysokości 1100—1200 m n.p.m. występuje bardzo interesujący las jałowca wonnego *Juniperus foetidissima*; drzewiaste jałowce osiągają tu wiek około 500 lat i należą do najcenniejszych obiektów roślinnych Parku Narodowego. Do osobliwości należy też niewielkie skupienie brzozy brodawkowatej *Betula verrucosa*, będącej na Krymie reliktem okresu lodowcowego. Inne lasy rosną po południowej stronie gór. Do wysokości 1100 m. n.p.m. panuje sosna krymska *Pinus Pallasiana*, cenne i piękne drzewo występujące poza Krymem tylko w Azji Mniejszej; wyżej

Ryc. 1. Rozmieszczenie rezerwatów przyrody na Krymie

Krym równinny: 1 — „Wyspy na jeziorze Siwacz”, 2 — „Wyspy Łabędzie” („Sary-bułat”, „Lebiazi Ostrowa”), 3 — „Dżangulskie Wybrzeże Osuwiskowe”, 4 — „Jezioro Donuzław”, 5 — „Oktabrski park leśny”, 6 — Step na Mierzei Arbackiej”;

Półwysep Kercz: 7 — „Kazantip”, 8 — „Zalew Astaniński”, 9 — „Góra Opuk i Skaty-Korabli”;

Pogórze Krymskie: 10 — „Dubki”, 11 — „Kiik-koba”, 12 — „Jaskinia Czokurcza”, 13 — „Kra Wapieni Permskich pod Symferopolem”, 14 — „Uroczysko Bakła”, 15 — „Sfinksy w dolinie Czuruk-su”, 16 — „Ostaniec Tepe-kermen”, 17 — „Sfinksy w Dolinie Karalezkiej”;

Góry Krymskie: 18 — „Kanion Czarnej Rzeki”, 19 — „Skielska jaskinia stalaktytowa”,

20 — „Jajła Aj-Petri”, 21 — „Wodospad Uczan-su”, 22 — „Wielki Kanion Krymu”, 23 — „Jaskinia Stalaktytowa Danilczakoba”, 24 — „Jaskinia Jograf”, 25 — „Jajła Czatyrdah”, 26 — „Góra Demerdzi”, 27 — „Wodospad Dżurdżur”, 28 — „Kizil-koba”-Czerwone Jaskinie, 29 — „Las Bukowy Kara-tau”, 30 — Jaskinia Ful”, 31 — „Jaskinia Lodowa Buzluk-koba”, 32 — „Wodospad i uroczysko Karasu-buszi”, 33 — „Jaskinia Mamina”;

Południowy Brzeg Krymu: 34 — „Sonna Stankiewiczza na przylądku Ajja”, 35 — „Skala Ifigenia”, 36 — „Skala Koszka”, 37 — „Martian”, 38 — „Aju-dah”, 39 — „Lakkolli Ptaka”, 40 — „Góra Kasztel-lakkolli”, 41 — „Las jałowcowy Siemidworie”, 42 — „Las jałowcowy Kanaka”, 43 — „Wybrzeże między Sudakiem a Nowym Światem”, 44 — „Kara-dah”

zastępuje ją sosna zwyczajna *Pinus silvestris*. We florze Parku Narodowego znajduje ochronę szereg gatunków endemicznych dla Krymu, np. klon Stevena *Acer Steveni*, rogownica Biebersteina, zwana tu „krymską szarotką” *Cerastium Biebersteini*, asfodelina krymska *Asphodeline taurica*, skalnica zroszona *Saxifraga irrigua* i inne.

Świat zwierząt Parku Narodowego obejmuje gatunki typowe dla górskich i leśnych obszarów Krymu. Tu przetrwał wytępiony na pozostałym obszarze półwyspu jeleni *Cervus elaphus* (około 1500 sztuk) oraz sarna *Capreolus capreolus* (około 500 sztuk). Z aklimatyzowanych zwierząt żyje tu ponad 400 dzików sprowadzonych po ostatniej wojnie znad Ussuri oraz około 250 muflonów. Ssaki drapieżne reprezentują: krymski podgatunek lisa *Vulpes vulpes crimea-montana*, borsuk i kuna kamionka, natomiast ostatni wilk padł tu w 1914 roku. W Parku gnieździ się dużo rzadkich gatunków ptaków, wśród nich wspaniałe orły: cesarski *Aquila heliaca*, bielik *Haliaeetus albicilla*, orzełek włochaty *Aquila pennata* oraz gadożer *Circaeus gallicus* przylatujący tylko na lato. Na wierzchołkach sosen krymskich wije nad przepaściami gniazda sęp kasztanowaty *Aegypius monachus*, na skalnych urwiskach gnieździ się sęp płowy *Gyps fulvus*.

Krymski Park Narodowy nie jest dostępny dla ruchu turystycznego; wejście do Parku jest możliwe tylko za zgodą Dyrekcji, mającej siedzibę w Ałuszczie. Natomiast dozwolony jest ruch wzdłuż szosy przecinającej Park, wiodącej z Jałty przez Massandrę, Gruszową Polanę na Czerwony Kamień, doskonały punkt widokowy na jajłach nad Jałtą i Gurzufem. Schodzenie z szosy do lasu jest zabronione, co sprzyja ochronie przyrody leśnej, natomiast ciekawość turystów zaspokajają: niewielkie muzeum na Gruszowej Polanie (filia muzeum Parku Narodowego w Ałuszczie), woliery ze zwierzętami obok muzeum oraz liczne objaśnienia wzdłuż trasy. Objaśnienia informują o wzniesieniu nad poziom morza w ważniejszych punktach widokowych, rozmiarach i wieku starych okazach drzew rosnących przy szosie, przebiegu naturalnej granicy między lasami sosny krymskiej i zwyczajnej itp. Spacer tą dobrze zorganizowaną promenadą wśród dziewiczego lasu, w pięknej scenarii górskiej jest nie tylko przyjemny lecz i w pełni pouczający.

3. Rezerwaty przyrody

Na Krymie istnieją 44 rezerwaty przyrody (pamiętniki przyrody, pamiętniki krajoznawstwa) utworzone na mocy zarządzenia

Krymskiej Obwodowej Rady Delegatów Ludu Pracującego z sierpnia 1960 roku, zgodnie z ustawą o ochronie przyrody Ukraińskiej SRR z 30 czerwca 1960 r. Niektóre spośród nich były chronione już od 1947 roku. Sieć rezerwatów obejmuje cały półwysep i wszystkie jego elementy krajobrazowe. Nie wszystkie jednak rezerваты mają ściśle określone granice i wielkość, nie wszystkie są wyposażone w tablice ostrzegawcze i informacyjne. Opiekę nad rezerwatami sprawuje czynnik społeczny oraz terenowe organa władzy państwowej. Ich ranga formalno-prawna jest niższa niż u nas. Nie ma tu również ściśle sprecyzowanych zakazów i wskazówek dotyczących racjonalnego użytkowania rezerwatów. Zarządzenia o ochronie są jednak respektowane przez organa planowania gospodarczego. Rezerваты krymskie różnią się między sobą wielkością i charakterem: niektóre, obejmujące jeden obiekt, np. skałę, jaskinię, odpowiadają naszym pomnikom przyrody, inne chronią wiele elementów przyrodniczych na wielusethektarowej powierzchni.

Rezerваты kompleksowe zajmują duże obszary, na których podlega ochronie cała przyroda żywa i martwa. Do ważniejszych w tej grupie należą następujące rezerваты.

Ryc. 2. Krajobraz jaji Krymskiego Parku Narodowego

Fot. R. Olaczek w 1964 r.

Ryc. 3. Góra Aju-dah od strony zachodniej

Fot. R. Olaczek w 1964 r.

„Dżangulskie Wybrzeże Osuwiskowe”, czterokilometrowy odcinek brzegu klifowego na Półwyspie Tarchankuckim. Jest to ogromne osuwisko skalistego, wapiennego wybrzeża z naturalną roślinnością stepową i krzewiastą oraz ostoją ptaków przelotnych.

„Aju-dah” (co znaczy: „Góra Niedźwiedź”) koło Gurzufu, ogromny lakkolit tworzący skalisty półwysep (565 m n. p. m.), daleko wysunięty w morze, zbudowany z szarego diorytu. Strome zbocza porośnięte są ciepłolubnymi zaroślami z udziałem gatunków śródziemnomorskich, na szczycie rośnie wysokopienny las dębowy. Krajobraz ten, charakterystyczny dla południowego wybrzeża Krymu, uwieczniony został w sonecie A. Mickiewicza.

„Jajła pod Szczytem Aj-Petri” koło Ałupki. Obejmuje: największy na jajłach masyw lasu grabowo-bukowego (614 ha) z domieszką klonu Stevena, kilka starych, ogromnych cisów *Taxus baccata* oraz typowy krasowy krajobraz jajły z lejami i sztolniami krasowymi głębokości do 85 m. Nad rezerwatem góruje piękny, zębaty szczyt Aj-Petri

(1233 m n.p.m.). Podobny charakter ma rezerwat „Jajła Czatyrdah” — rozległy teren aktywnej wciąż erozji i rzeźby krasowej z licznymi jaskiniami. Wśród 520 gatunków roślin tego rezerwatu wiele jest form endemicznych.

„Kazanti”, przylądek na Morzu Azowskim. Jest to atol dawnej rafy koralowej, którego laguna wypełniła się piaskiem i połączyła mierzeją półwysep Kercz. Rafowy brzeg fantastycznie urzeźbiony działalnością fal, bogata fauna wodna, miejsce gnieźdzenia się wielu gatunków ptaków, dobrze zachowane fragmenty stepów — oto największe wartości tego rezerwatu.

„Jezioro Donuzław” w pobliżu Eupatorii. Jest to najgłębsze jezioro na Krymie, o skalistych brzegach (dawna zatoka morska długości 27 km), odcięte od morza piaszczystą mierzeją. W górnej części jezioro ma słodką wodę (jedyne słodkowodne jezioro Krymu), w dolnej słoną. Rosną w nim szuwary słodkowodne, nie spotykane nigdzie więcej na Krymie; gnieździ się tam bogata fauna ptaków wodnych.

Rezerwaty geologiczne i geomorfologiczne łącznie z jas-

Ryc. 4. Zarośla termofilne (*Quercus pubescens*, *Carpinus orientalis*, *Pistacia mutica*, *Paliurus aculeatus* i inne) na południowym zboczu Aju-dahu

Fot. R. Olaczek w 1964 r.

Ryc. 5. Wysokopienny las na szczycie Aju-dahu (*Quercus sessilis*, *Carpinus betulus*, *Sorbus torminalis* i inne)

Fot. R. Olaczek w 1964 r.

kiniami i wodospadami stanowią ponad połowę ilości rezerwatów Krymu. Na południowym wybrzeżu ochronie podlega szereg osobliwych skał: „Ifigenia” — skalisty przylądek z tufu, porfirytu i keratofiru; „Płaka” — mała (35 m wysokości) regularna kopuła diorytowego lakkolitu o powierzchni wypolerowanej przez fale; „Koszka” i „Kryło Lebedia” koło Simeizu, gigantyczne odłamy wapienia, które oderwały się od głównego grzbietu Gór Krymskich i stoczyły na brzeg morza stercząc ponad fale 260-metrowymi pionowymi ścianami. Najcenniejszym rezerwatem geologicznym jest „Kara-dah”, jedyny na Krymie wygasły wulkan jurajski. Jest to masyw górski wysokości ponad 500 m, leżący na brzegu morza na zachód od Teodozji. Osobliwe formy erozji skał bazaltowych, liczne formy wulkaniczne (potoki lawy, dajki, neki, bomby wulkaniczne). Wśród okruchów zwietrzałej lawy można znaleźć cenne minerały: agat, heliotrop, ametyst, a nawet diament.

W głównym łańcuchu gór najcenniejszym rezerwatem jest „Góra Demerdzi”. Jej zlepieńcowe stoki usiane są dziwnymi formami erozyjnymi w kształcie słupów, baszt, pc-

Ryc. 6. Rezerwat na górze Demerdzi

Fot. R. Olaczek w 1964 r.

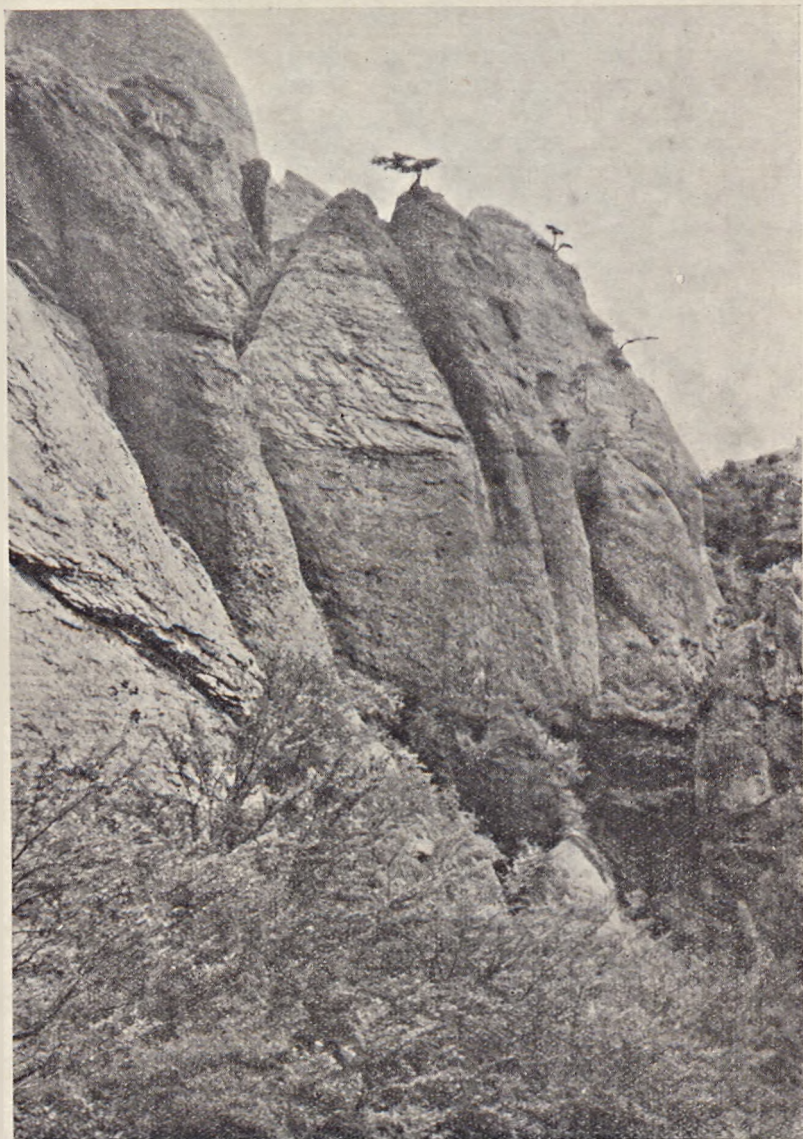
staci ludzkich. Szczególnie wiele tych form zgromadziło się w tzw. „Dolinie Priwidienij”, tworząc pejzaż jedyny tego typu wśród wapiennych Gór Krymskich. Również niecodzienne kształty nadaje erozja skałom pogórza. Na południowych stokach kuest zostały wyrzeźbione postacie sfinksów, kształty zamków średniowiecznych itp. Formy te chronione są w dwu rezerwatach: „Naturalne sfinksy w Dolinie Karalezkiej” oraz „Sfinksy w dolinie Czuruk-su” koło Bachczysaraju. To o nich pisał poeta:

...„Tu cień pada z menaru i wierzchu cyprysa,
Dalej czernią się kołem olbrzymy granitu
Jak szatany siedzące w dywanie Eblisa
Pod namiotem ciemności...”

(A. Mickiewicz, *Sonety Krymskie*).

Nie sposób wymienić w krótkim artykule wszystkie rezerwaty i ich osobliwości, obejmujące szeroką skalę zagadnień. W 10 rezerwatach chronionych jest kilkadziesiąt jaskiń, wśród nich „Kizil-koba” (Czerwone Jaskinie) o korytarzach długości ponad 11 km, „Kiik-koba” ze szczątkami paleolitycznego człowieka i inne. Ochronie poddane są trzy najpiękniejsze wodospady Krymu wraz z odcinkami dolin rzecznych, kilka wąwozów, wśród nich „Wielki Kanion Krymu” — dziki wąwóz wycięty przez rzekę Auzuń-uzen w szczelinie tektonicznej.

Spośród rezerwatów zwierzęcych na czoło wysuwają się „Wyspy Łabędzie” („Sary-bułat” albo „Lebiazi Ostrowa”). Jest to sześć niewielkich akumulacyjnych wysepek wzniesionych 1—2 m nad poziomem morza przy północno-zachodnim wybrzeżu, porośniętych trzciną i roślinnością halofilną. Wiosną i jesienią odpoczywają tu wielkie stada ptaków przelotnych. Gnieździ się tam 25 gatunków, wśród nich: ostrzygojad srokaty *Haematopus ostralegus longipes*, szablodziób *Recurvirostra avocetta*, rybitwa wielkodzioba *Hydroprogne tschegrava* i krótkodzioba *Gelochelidon nilotica*, kaczka krakwa *Chauliodus streperus*, ohar *Tadorna tadorna* i inne. Rezerwat utworzono przede wszystkim dla ochrony łabędzi: niemego *Cygnus olor* i krzykliwego *C. cygnus*, które się wprawdzie nie gnieźdzą, lecz przebywają na wyspach w ilości około 6000 sztuk (przed utworzeniem rezerwatu łabędzi było dziesięciokrotnie mniej) oraz ogromnej kolonii mewy

Ryc. 7. Las śródziemnomorski w rezerwacie „Martian” (*Juniperus excelsa*,
Pinus Palesiana, *Quercus pubescens*, *Pistacia mutica*)

Fot. R. Olaczek w 1964 r.

srebrzystej *Larus argentatus cahinans*, liczącej ponad 30 000 osobników. Ptaki Wysp Łabędzich odgrywają dużą rolę w ochronie pól przed szkodnikami. Jak wykazują bowiem obserwacje, letni pokarm mewy srebrzystej w południowej Ukrainie składa się głównie z susłów (43%), polników (25%) i owadów (11%) (Guzenko 1957).

Rezerwaty roślinne mają za zadanie przede wszystkim ochronę cennych fragmentów roślinności śródziemnomorskiej na południowym wybrzeżu Krymu oraz ocalałych resztek stepów we wnętrzu półwyspu. Obszar naturalnego występowania ciepłolubnych lasów typu śródziemnomorskiego obejmuje wąską strefę wybrzeża do wysokości 300 m. n. p. m. Wielowiekowa gospodarka człowieka znacznie ograniczyła zajmowane przez nie tereny, toteż nieliczne ocalałe fragmenty mają dla nauki wartość ogromną, przyczyniają się też do wzbogacenia krajobrazu roślinnego i flory Krymu. Są to suche, widne lasy z niewysokimi drzewami lub zarośla z bujnym runem i udziałem zimozielonych krzewów, rozbrzmiewające głosami piewików (cykad). Piękny fragment takiego lasu chroniony jest w rezerwacie „Martian” (około 100 ha) koło Nikickiego Ogrodu Botanicznego. Piętro drzew budują: jałowiec wyniosły *Juniperus excelsa*, sosna krymska *Pinus Pallasiana* i dąb omszony *Quercus pubescens*. Jałowiec wyniosły był kiedyś pospolitym drzewem na całym wybrzeżu południowym, został jednak wytępiony z powodu cennego drewna. Rośnie bardzo wolno i trudno się odnawia, w rezerwacie „Martian” 200—300-letnie okazy jałowca osiągają 7—10 m wysokości i 15—25 cm średnicy pnia. Typowymi przedstawicielami flory śródziemnomorskiej są w tym lesie: pistacja terpentynowa *Pistacia mutica*, drzewo poziomkowe *Arbutus andrachne*, dwukolczak *Paliurus aculeatus*, czystek krymski *Cistus tauricus*, jaśminek *Jasminum fruticans*, myszopłoch *Ruscus aculeatus* i inne. Podobny charakter mają też rezerwaty „Siedmidorie” koło Ałuszy i „Kanałka” koło Rybaczego. Ochronie reliktywnej sosny Stankiewicza *Pinus Stankiewiczii* poświęcony jest rezerwat na przylądku „Ajja”, w którym rośnie 10 000 sztuk sosen w wieku do 200 lat oraz „Wybrzeże między Sudakiem a Nowym Światem”. Drzewo to rośnie tylko na wapiennych skałach zwróconych ku południowi, ku morzu, poniżej poziomu 300 m.

Tylko jeden rezerwat został utworzony wyłącznie dla ochrony roślinności stepowej: „Step na Mierzei Arabackiej” (Arabatskaja Striełka). Obejmuje nasadę i połu-

dniową część mierzei szerokiej na 200—500 m z dziewiczą roślinnością stepową; szczególnie obficie występują tu tulipany. Natomiast lasy gór i pogórza, poza Parkiem Narodowym, chronione są w kilku rezerwach. W okolicach Symferopola podlegają ochronie ostatki dąbrów z udziałem dębu omszonego, tzw. „Dubki”. W masywie Kara-tau na wysokości 1000—1260 m. n. p. m. chroniony jest 100-letni las bukowy z pojedynczo występującymi: grabem, cisem, klonem Stevena, brekinią, jesionem wyniosłym i jarzębiną (rezerwat „Kara-tau” — Czarny Las).

Zakończenie

Sprawami ochrony przyrody zajmuje się Krymski Oddział Ukraińskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody i Rozwoju Jej Zasobów, skupiający ponad 8000 członków. Towarzystwo propaguje ochronę przyrody, organizuje społeczne akcje, np. sadzenie drzew, opiekuje się zielenią miast i okolic podmiejskich, parkami i zabytkowymi drzewami, przez organizację amatorskich form hodowli roślin i zwierząt budzi zrozumienie i umiłowanie przyrody. W 1960 roku Oddział obchodził 50-lecie swego istnienia, które zostało uczczone tomem materiałów i artykułów poświęconych ochronie przyrody Krymu (*Ochroną i rozwitje...* 1960). Naukowe prace z ochrony przyrody prowadzą: Zarząd Parku Narodowego w Aluszczie (publikowane w wydawnictwie *Trudy Krymskogo Gosudarstwiennogo Zapowiednika*; wyszło 5 tomów), Nikicki Ogród Botaniczny w Jałcie, Krymski Instytut Pedagogiczny w Symferopolu oraz wyższe uczelnie Moskwy, Kijowa, Charkowa, Woroneża.

Ochrona przyrody na Krymie obejmuje szeroki zakres zagadnień. Wiele rezerwatów chroni obiekty unikalne o wartości znacznie przekraczającej znaczenie regionalne. Ich zachowanie jest sprawą o znaczeniu ogólnoludzkim.

PIŚMIENNICTWO

- Алфиров Л. А. 1962. *Леса Крыма и основные вопросы их охраны*. Охрана Природы и Заповедное Дело в СССР, 7: 25—33.
- Гузенко А. И. 1957. *Материалы по экологии и численности птиц Лебязих Островов*. Труды Крымского Гос. Заповедника, 4: 167—184.
- Жена В. Г. 1964. *Ландшафтные памятники. Симферополь, Издат. Крым*, s. 1—75 + mapa.

Korżeniewskij I. W., Łojenko A. A., Czerewkow W. A.
1961. *Sud'ba plażej jużnogo bieriega Kryma*. Priroda, 50, 2: 60—61.

*Krymskij Gosudarstwiennyj Zapowiednik, jego priroda, istorija i zna-
czenie*. 1927. Moskwa, Otdiel Ochrany Prirody Gławnauki Nar. Kom.
Prosw., s. 1—88.

Ochrana i razwitije prirodných bogatstw Kryma, 1960. Simferopol.
Ukr. Obszcz. Ochr. Prirody pri Ak. Nauk USSR, s. 1—304.

Rubcow N. I., Priwałowa L. A., 1964. *Flora Kryma i jejo geo-
graficzeskije swiazi*. Trudy Nikitskogo Bot. Sada, 37: 16—36.

Rudniew A. A., 1960. *Ochraniat' i razsziriat' lesa Kryma*. Ochrana
i razwitije... s. 199—206.